

УДК: 159.923.2:159.9.072.42:37.03

orcid.org/0000-0003-4678-8414

doi.org/10.5281/zenodo.888760

М.В. Сурякова
Національна металургійна академія
України, м. Дніпро

ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ВІЦІ РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

У статті представлені результати емпіричного дослідження якісних характеристик інтерпретаційної діяльності особистості у віці ранньої дорослості. Визначені дії, в яких реалізується інтерпретаційна діяльність. Встановлено рівень адекватного розуміння матеріалу, що інтерпретується, а також рівень спостережливості. Виявлено співвідношення розуміння матеріалу та визначення його смислу. Виявлено недостатній рівень уміння досліджуваних формулювати власну думку, а також відбивати думку іншого. Досліджено зв'язок показників рефлексивності та усвідомленості як характеристик інтерпретаційної діяльності суб'єкта.

Ключові слова: інтерпретація, інтерпретаційна діяльність, інтерпретаційні дії, рефлексивність.

М.В. Сурякова

КАЧЕСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ИНТЕРПРЕТАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ НА ЭТАПЕ РАННЕЙ ВЗРОСЛОСТИ

В статье представлены результаты эмпирического исследования качественных характеристик интерпретационной деятельности на этапе ранней взрослости. Определены действия, в которых реализуется интерпретационная деятельность. Установлен уровень адекватного понимания интерпретируемого материала, а также уровень наблюдательности. Вывявлено соотношение понимания материала и определение его смысла. Вывявлен недостаточный уровень умения испытуемых формулировать свое мнение, а также предполагать мысли другого. Исследована связь показателей рефлексивности и осмысленности как характеристик интерпретационной деятельности субъекта.

Ключевые слова: интерпретация, интерпретационная деятельность, интерпретационные действия, рефлексивность.

M.V. Suryakova

QUALITATIVE CHARACTERISTICS INTERPRETATIVE ACTIVITIES OF THE INDIVIDUAL IN THE AGE OF EARLY ADULTHOOD

The article shows the results of the empirical research of the interpretative quality characteristics of the individual at the early adulthood age. Identified action, which is implemented interpretive activities. The level of adequate understanding of the

interpreted material and the level of observation are determined. The relationship between understanding of the material and context identification is revealed. Insufficient level of the examinees' ability to state the opinion and reflect the opinion of others is found. The connection between the reflexivity and awareness parameters as interpretation characteristics of the subject is analysed.

Keywords: interpretation, interpretive activities, interpretative actions, reflexivity.

У сучасному просторі науково-психологічних досліджень проблема психологічної інтерпретації привертає увагу вчених у різних аспектах. Зокрема психологічне розуміння інтерпретації пов'язується з наявністю потреби особистості в інтерпретаційній діяльності, здійснюючи яку людина визначається як суб'єкт цієї діяльності. Людина упродовж життя має здійснювати інтерпретаційну діяльність та кожен день вирішувати певну інтерпретаційну задачу, тобто інтерпретувати [6]. Інтерпретування визначається в психологічній науці як індивідуальне тлумачення дійсності у сукупності її соціальних процесів, подій, структур, людських відносин, вчинків, особистостей, власного життя людини [5, 63]. Очевидно, що людина не може раз і назавжди здійснити інтерпретацію якогось явища, іншого, самого себе. Необхідність постійно вдаватися до інтерпретування викликається характеристиками дійсності, в якій перебуває людина – її динамічністю, мінливістю, суперечливістю. Такі умови вимагають прояву інтерпретаційної активності особистості, встановлення, перегляду та уточнення власного співвідношення з цією дійсністю, осмислення й переоосмислення ставлення до неї, а також вироблення певної позиції. Узагальнена мета інтерпретаційної діяльності особистості – мати власну думку, що забезпечує впевненість через визначеність.

Інтерпретація може здійснюватися у специфічних видах діяльності, наприклад, у музичному та артистичному виконавстві, тлумаченні творів мистецтва, юридичній та педагогічній практиці, психологічному та психотерапевтичному консультуванні тощо. Інтерпретаційна активність у такому разі викликається професійною діяльністю суб'єкта, а інтерпретація є самостійною метою цієї діяльності. Але інтерпретування відбувається й у інших аспектах життєдіяльності людини, а інтерпретація головним чином виконує регулюючу функцію. Людина в першу чергу є суб'єктом власного життя, інтерпретування якого вона змушена здійснювати [8]. Для психології суб'єкт інтерпретації розуміється як суб'єкт свідомості, діяльності, спілкування, і саме ці вектори визначають контекст його інтерпретації та розуміння. Інтерпретаційна діяльність людини у повсякденному житті потребує психологічного дослідження, оскільки її якість забезпечує особистості самоефективність та впевненість. Досліджуючи інтерпретаційну діяльність особистості, ми розуміємо її в нашій роботі як повсякденну

життєву практику, яка актуалізується у відповідності до вимог будь-яких завдань на інтерпретацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях інтерпретаційна діяльність у спеціальному розумінні вивчалася як діяльність з тлумачення різних творів мистецтва (Г.Л. Ачкасова, М.Ю. Борщевська, Т.В. Джоджуа, В.А. Доманський, М.Г. Дорофєєва, І.Б. Костіна, Л.В. Нургалєєва, В.Г. Маранцман, О.В. Мілованова, В.О. Моляко, Н.М. Свіріна, Л.В. Шамрей, І.Л. Шолпо, М.С. Ширяк, ін.); у музичному виконавстві (О.О. Апраксина, О.А. Бодіна, М.Ш. Бонфельд, А.Ю. Вишина, М.Д. Корнаухов, І.І. Земцовський, Н.М. Гришанович, О.К. Ильїна, Л.С. Майковська, ін.).

Окремі аспекти інтерпретації досліджувалися у навчальній діяльності особистості (Л.С. Агапова, О.Д. Божович, І.С. Загурська, М.М. Іванов, Л.Ю. Кондрашова, Н.В. Чепелєва, В.І. Шуляр, О.Р. Ядровська, ін.). Також досліджувалися інтерпретаційні дії у процесі тлумачення невербальної поведінки (О.Я. Бродецький, В.О. Лабунська, О.О. Пугачевський, Г.В. Серіков, О.В.Чебучєва, ін.).

Однак має бути досліджена інтерпретаційна діяльність як така, що здійснюється особистістю у повсякденній життєдіяльності, визначені її якісні характеристики.

Метою статті є викладення результатів дослідження якісних характеристик інтерпретаційної діяльності та визначення рівня розвитку окремих її складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтерпретаційній діяльності особистості притаманна суб'єктивність, яка, на відміну від розуміння, за визначенням передбачає декілька рівноправних суджень. Дослідники вважають, що важливим у інтерпретуванні є не стільки точність відбиття матеріалу та породження єдиного смислу, скільки здатність особистості здійснити власну оригінальну інтерпретацію на основі творчого перетворення даних [5, 31]. А намагання створити лише одну «правильну» інтерпретацію схиляє особистість до спрощеного бачення та догматизму. Але інші автори вказують на те, що позиція «плюралізму» унеможливорює чіткість критеріїв, за якими можна оцінити якість інтерпретації [2, 77].

Суб'єктивна природа інтерпретації ускладнює визначення критерію, за яким судження має вважатися точним. Таким єдиним критерієм спочатку була правильність оцінки, яка відбиває її відповідність реальності. Наразі вважається, що оцінке судження може бути не правильним, але оптимальним. Цей критерій за своєю суттю є когнітивна мета, тобто те, заради чого оцінке судження формулюється. Якщо оцінке судження сприяє досягненню цієї цілі та узгоджується з критерієм оптимальності, то має вважатися оптимальним для регуляції поведінки й діяльності [7].

У нашому дослідженні якість інтерпретації ми розуміємо як сукупність характеристик, що відносяться до її здатності задовольняти потребу особистості у визначеності. Дослідники визначають інтерпретування як поєднання інтелектуального та особистісного способів осмислення суб'єктом дійсності [5]. Тому базовими характеристиками інтерпретації можуть бути адекватність (відповідність) розуміння матеріалу, що сприймається, та обґрунтованість (осмисленість) власного ставлення до нього. Сполучення цих характеристик має визначити тип інтерпретації з відповідним рівнем якості – оптимальний, достатній, недостатній. Оптимальний рівень якості інтерпретації характеризується адекватним розумінням й обґрунтованістю ставлення; такий тип можна позначити як раціональну інтерпретацію. Достатній рівень якості визначається адекватністю розуміння, але необґрунтованістю, не осмисленістю власного ставлення; цей тип інтерпретації можна назвати інтуїтивним. Недостатній рівень якості характеризується неадекватністю розуміння, але певним обґрунтуванням, хоча б і уявним; такий тип інтерпретації назвемо як квазіраціональний. Недостатньому рівню інтерпретації характерні неадекватність розуміння та необґрунтованість ставлення; такий тип може бути позначений як не-раціональний, абсурдний.

Таким чином, виділені складові інтерпретації можуть бути оцінені у відповідності з означеними параметрами. Узагальнена кількість ознак має визначити певний рівень якості інтерпретації. Також припускаємо зв'язок якості інтерпретації та рівня рефлексивності особистості, оскільки саме рівень усвідомленості власних розумових дій сприяє розвитку інтерпретаційної діяльності особистості. Дослідження інтерпретації у процесуально-психологічному плані виявляють досить різноманітне бачення науковцями його етапів. В залежності від змісту діяльності, окремих завдань, уявлень про кінцевий результат автори пропонують різну кількість етапів інтерпретування, а також своєрідність інтерпретаційних дій [1; 5; 7]. На наш погляд, в інтерпретаційній діяльності можна визначити наступні етапи, в яких послідовно реалізуються інтерпретаційні дії: проблематизація (виявлення незрозумілого, неясного), аналіз та припущення (виявлення суттєвого), смислопородження (розшифровка скритих смислів), узагальнення (конструювання уявлення), позиціонування (вироблення ставлення та думки).

Вважаємо, що у визначених етапах інтерпретування реалізуються певні інтерпретаційні дії, складові інтерпретації: розуміння матеріалу, визначення його смислу, ставлення до нього, визначення власної думки, розгляд матеріалу у різних контекстах, відбиття думок іншого, розуміння причин події та її наслідків. Ми припустили, що інтерпретаційні дії вті-

люються у процесі інтерпретації, а власно якість інтерпретації як результату інтерпретаційної діяльності визначається якістю її складових. За нашою думкою, інтерпретаційні дії складають зовнішній план інтерпретаційної діяльності, а особистісні властивості суб'єкта є внутрішнім її планом, що визначає особливості здійснення інтерпретації.

З метою виявлення якісних характеристик інтерпретаційної діяльності та вивчення окремих її складових було проведено емпіричне дослідження. Вибірку дослідження склали молоді люди віку ранньої дорослості (згідно з визначенням цього вікового етапу Дж. Бірреном, Д.Б. Бромлеєм, Е. Еріксоном, Г. Крайг), 58 студентів різних спеціальностей 20-22 років, чоловіки та жінки.

У дослідженні в якості об'єкта інтерпретації було обрано рисунковий матеріал як фрагмент звичайної життєвої реальності особистості. Рисунок з певним сюжетом допускає декілька інтерпретацій та передбачає визначення різних смислів. Виходячи з уявлення про складові інтерпретації, вивчалось власно розуміння сюжету рисунка, визначення його смислу, усвідомлення свого ставлення до зображеного, формулювання власної думки, що й складає процес інтерпретації. Матеріалом для інтерпретації стали два рисунки Х. Бідструпа, динаміка сюжету в яких розгортається від першого, в якому зображено вихідний момент ситуації, до останнього рисунку, який відбиває її завершення. У рисунку «Домашнє завдання» представлена ситуація допомоги мамою маленькому хлопчику виконати шкільне завдання без його участі. Сюжет другого рисунку «Ботанік» відбиває несподіваний для персонажа результат садіння дерева. Рисунки пред'являлися респондентам без назви. Відсутність регламентованості у виборі стилю викладення відповідей та часі роботи сприяло рішенню головного завдання нашого дослідження – вивчити якість інтерпретації через дослідження її окремих складових, дослідити показники сформованості інтерпретаційних дій особистості у віці ранньої дорослості, а також вивчити особливості зв'язку інтерпретації та рефлексивності особистості.

Задля вивчення компонентів особистісної інтерпретації ми створили спеціально розроблений прийом у вигляді певних завдань й запитань до рисунків: 1) роздивитися рисунок та скласти невеличке оповідання; 2) припустити, що саме хотів висловити автор в цьому сюжеті; 3) висловити власну думку з приводу сюжету; 4) знайти інші теми сюжету рисунку; 5) зробити припущення щодо думок головного героя сюжету; 6) визначити, що передувало й що може бути наслідком ситуації. Письмові відповіді досліджуваних ми аналізували за допомогою контент-аналізу.

Особливості розуміння змісту рисунку аналізувалися з точки зору адекватності або невідповідності відбиття його змісту; виклад фактів або власного ставлення до них; опис подій або художнє оповідання. Спромо-

жність особистості встати на позицію автора, тим самим визначити загальний смисл сюжету констатувалася через наявність такого припущення, або замість цього пропонувалася оцінка змісту рисунка, висловлення ставлення до нього чи «мораль». Здатність складати власну думку оцінювалася через наявність судження, яке є самостійним узагальненням. Здатність до здійснення багатьох інтерпретацій вивчалася за наявності певної кількості інших тем сюжету, через визначення інших аспектів ситуації. Спроможність відбивати думки іншого вивчалася за параметром наявності відбиття саме думок головного персонажу, на відміну від його почуттів, стану, або власних міркувань. Здатність розглядати певний епізод сюжету рисунку в поширеному контексті, що має забезпечити визначення його смислів, досліджувалася через припущення попередньої причини та наслідків актуальної ситуації. Таким чином, через кількісний підрахунок окремих ознак інтерпретування був отриманий показник сформованості інтерпретаційних дій особистості у віці ранньої дорослості.

У дослідженні ми мали вивчити, як саме окремі складові інтерпретації співвідносяться між собою у виборці в цілому, а також за індивідуальними показниками. Кількісні показники за окремими складовими інтерпретації та їх якісні характеристики дозволили визначити рівень сформованості інтерпретаційних дій особистості, який можна визначити як оптимальний, достатній або недостатній. Оптимальний рівень характеризується: адекватним відбиттям змісту сюжету; фактичним або художнім описом; наявністю припущення авторського задуму, визначення смислу ситуації; висловленням власного автономного судження, висновком-узагальненням; прикладом іншого контексту або декількох контекстів ситуації; відбиттям думок персонажів та їх адекватне припущення; відбиття зв'язку подій сюжету.

Недостатньому рівню відповідає: неадекватність відбиття змісту або часткове його відбиття; невідповідність смислового припущення задуму автора або відсутність припущення; авторське припущення, але не за змістом сюжету; власна думка замість автора; приписування почуттів, бажань, намірів персонажів замість думок; оцінне судження, мораль, діагноз; відсутність власної думки, варіації одного судження; судження у відриві від змісту сюжету або повтор авторського задуму; приписування причин подій замість висловлення власної думки; відсутність іншого контексту або нерозуміння завдання взагалі; констатація очевидного факту, резюмування, мораль; думки персонажа взагалі не відображені або відбиваються його почуття, бажання, наміри; подано віддалений прогноз наслідків замість безпосереднього слідства подій сюжету або вільна приписка причин.

Часткове представлення ознак оптимального рівня та припущення незначної кількості ознак недостатнього може бути визначено як достатній рівень сформованості інтерпретаційних дій.

Вивчення характеристик окремих складових інтерпретації у досліджуваній вибірці виявив наступне. За параметром розуміння змісту сюжетів у рисунках виявлено цілком реалістичне його відбиття у більшості респондентів (73,3%). Ще частина досліджуваних показала часткове відбиття змісту сюжету (37,0%), що проявилось у неспроможності зрозуміти справжній задум автора у рисунку «Ботанік». Ймовірно, таке може бути пов'язано з низьким рівнем спостережливості особистості, оскільки окреслена у рисунку ситуація має неочевидний характер. В цілому у переважної більшості респондентів виявлено цілком адекватне, відповідне до авторського задуму розуміння змісту рисунку.

Припущення відносно позиції автора, а через це визначення смислу ситуації, зробила незначно більша кількість досліджуваних (63,3%). На питання «навіщо автор намалював рисунок?» не відповіли 16,0% респондентів. Відмітимо, що здатність адекватно зрозуміти матеріал (відповідь на питання «що це?») не завжди забезпечує особистості спроможність визначити його смисл (відповісти на питання «навіщо це?»). Звернемо увагу також на деяку нечутливість респондентів до «завдання на смисл»: замість формулювання смислу явища, яке спостерігається, було висловлено згоду з автором.

Висловити власну думку щодо змісту рисунка спромоглася незначно більша частина респондентів (51,7%). При порівнянні показника розуміння змісту рисунку та показника висловлення власної думки виявилася тенденція: у респондентів, які виявили розуміння ситуації, була висловлена й власна думка (36,6%). Ймовірно, виявлена тенденція вказує на зв'язок цих ознак інтерпретації: людина, яка правильно розуміє матеріал, може сформулювати власну думку щодо нього. Але в іншій частині вибірки розуміння не стало умовою формування думки, або думка здійснювалася не на основі правильного розуміння матеріалу: 33,4% респондентів показали розуміння ситуації, але не висловили власної думки; у 30% досліджуваних відсутні обидва показника.

Зіставлення показників розуміння, визначення смислу, висловлення власної думки виявило, що лише у 43% респондентів дослідження представлена сукупність цих ознак. Тобто менша частина досліджуваних спроможна адекватно розуміти, визначити смисл та формулювати власну думку відносно матеріалу, який підлягає інтерпретації.

У досліджуваній групі показник здатності знаходити інші контексти ситуації виявився досить низьким (48,3%), що свідчить про лише односторонній погляд досліджуваних на ситуацію, яка сприймається, неспро-

можність сприймати її інші аспекти. Таке вузьке бачення обмежує особистість у об'ємному розумінні того, що сприймається. Вважаємо, що саме уміння виявляти та поєднувати різні точки зору, визначати різні контексти забезпечує особистості більш глибоке збагнення будь-якого явища.

Найнижчий показник виявлено за параметром відбиття думок персонажів рисунку (45%). Маємо відмітити, що це є несподіваний результат дослідження. Питання «що саме думає головний герой сюжету?» викликало у досліджуваних міркування про бажання, почуття, наміри, очікування, мораль з сюжету, але не власно про думки персонажа. Це свідчить про те, що більшість досліджуваних не спроможні виокремлювати саме думки у порівнянні з іншими психологічними феноменами, а також відбити думки іншої людини у відповідності до ситуації. Вважаємо, що відповідна інтерпретаційна дія – робити припущення про зміст думок іншого – у процесі інтерпретування відіграє суттєву роль. Оптимальний рівень якості інтерпретації обумовлюється, нагадаємо, адекватністю розуміння та обґрунтованості судження про явище, що сприймається. Розвиток відповідної інтерпретаційної дії має сприяти й розвитку загальної здібності до інтерпретації.

За показником визначення причин окресленої у рисунку ситуації та її наслідків більшість досліджуваних (65%) висловили адекватне припущення. Визначення ситуації в деякому контексті є важливим показником розуміння її взаємозв'язків з попередніми та наступними подіями. Вписати окремий момент реальності у загальний контекст, який визначено, означає виявити його смисл. Тому наявність ознак розуміння причинно-наслідкового зв'язку подій вказує на адекватність та усвідомленість інтерпретації.

За сукупністю набраних балів досліджувані були поділені на групи з високим (5-6 балів), середнім (3-4 балів), низьким (0-2 балів) рівнем розвитку інтерпретаційних дій. Недостатній рівень інтерпретування виявлено у 37%, достатній рівень – у 40%, оптимальний рівень - у 23% досліджуваних. Ми вважаємо, що показник недостатнього рівня інтерпретування, виявлений у третини осіб раннього дорослого віку, свідчить про необхідність цілеспрямованого розвитку інтерпретаційних дій, оскільки уміння інтерпретувати не може «автоматично» виникнути у психіці в якості вікового новоутворення.

Дослідження передбачало вимірювання рівня розвитку рефлексивності як особистісного компонента інтерпретаційної діяльності та його порівняння з якісними характеристиками інтерпретації. Рефлексивність особистості досліджувалася на методикою А.В. Карпова [5]. Високий рівень рефлексивності було виявлено лише у 10% досліджуваних, у 70% встано-

влено середній рівень рефлексивності, а низький рівень розвитку рефлексивності виявлено у 20% досліджуваних. Звертає на себе увагу показник низького рівня розвитку рефлексивності у досліджуваній групі. На нашу думку, у віці ранньої дорослості рефлексивність особистості має бути розвинена достатньою мірою, оскільки психофізіологічні та психологічні передумови для розвитку цієї психічної функції відбуваються на попередньому віковому етапі. То ж низький рівень розвитку рефлексивності у віці ранньої дорослості може бути пов'язаний з індивідуальними особливостями особистісного розвитку людини. Зіставлення показників за окремими параметрами інтерпретації та рефлексивністю виявило достовірний кореляційний зв'язок: $r=0,98$, при $p<0,01$. Тобто, оптимальний рівень сформованості інтерпретаційних дій пов'язаний з високим рівнем розвитку рефлексивності. Зіставлення індивідуальних показників виділених параметрів також виявило відповідну тенденцію.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, інтерпретаційна діяльність особистості реалізується через певні інтерпретаційні дії: розуміння матеріалу, визначення його смислу, ставлення до нього, визначення власної думки, розгляд матеріалу у різних контекстах, відбиття думок іншого, розуміння причин події та її наслідків.

У емпіричному дослідженні якісних характеристик інтерпретаційної діяльності особистості у віці ранньої дорослості було виявлено: цілком адекватне розуміння матеріалу, що інтерпретується; невисокий рівень спостережливості; визначення суттєвого у матеріалі не завжди співвідноситься з виявленням його смислу; адекватність розуміння слабо пов'язано з формулюванням власної думки; низький рівень розвитку вміння виявляти різні контексти; низький рівень відбиття думок іншого; уміння адекватно встановити причинно-наслідковий зв'язок; середні показники рефлексивності співвідносяться з середніми показниками усвідомленості.

Отже, в цілому рівень сформованості окремих інтерпретаційних дій у віці ранньої дорослості може бути визначений як достатній, оскільки забезпечується адекватністю розуміння, але браком обґрунтованості судження про явище, що інтерпретується; інтерпретація представлена переважно раціональним та інтуїтивним типом.

Подальшою розробкою психології інтерпретації ми вважаємо визначення умов розвитку смислоутворення, усвідомлення ставлення до певного явища та власної думки суб'єкта інтерпретаційної діяльності. Важливим є також розвиток спостережливості та рефлексивності як особистісних якостей, що визначають ефективність інтерпретування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахапкин Ю.К. Интерпретация социально-гуманистической информации в условиях неопределенности: Автореферат дис. ... канд. соц. наук. М., 2008. 175 с.
2. Бусыгина Н.П. Феноменологическое описание и интерпретация: примеры анализа данных в качественных психологических исследованиях // Московский психотерапевтический журнал. 2009. № 2. С. 52-76.
3. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. 2003. Т. 24. №5. С. 45-57.
4. Когнитивная психология // Под ред. В.Н. Дружинина, Д.В. Ушакова. М.: ПЕР СЭ, 2002. 480 с.
5. Славская А.Н. Личность как субъект интерпретации. Дубна: Феникс+, 2002. 240 с.
6. Сурякова М.В. Інтерпретація в психічній організації особистості // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. Х.: ХНПУ, 2015. Вип.51. С. 229-238.
7. Ускова Д.Н. Развитие интерпретирующей способности личности Д.Н. Ускова. М., Социум, 2006. 304 с.
8. Чепелева Н.В. Підсумки та перспективи // Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості: монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 276 с.

1. Ahapkin Ju.K. Interpretacija social'no-gumanisticheskoj informacii v uslovijah neopredelennosti: Avtoreferat dis. ... kand. soc. nauk. M., 2008. 175 s.
2. Busygina N.P. Fenomenologicheskoe opisanie i interpretacija: primery analiza dannyh v kachestvennyh psihologicheskijh issledovanijah // Moskovskij psihoterapevticheskij zhurnal. 2009. № 2. S. 52-76.
3. Karpov A.V. Refleksivnost' kak psihicheskoe svojstvo i metodika ee diagnostiki // Psihologicheskij zhurnal. 2003. T. 24. №5. S. 45-57.
4. Kognitivnaja psihologija // Pod red. V.N. Druzhinina, D.V. Ushakova. M.: PER SJe, 2002. 480 s.
5. Slavskaja A.N. Lichnost' kak sub'ekt interpretacii. Dubna: Feniks+, 2002. 240 s.
6. Surjakova M.V. Interpretacija v psihichnij organizacii osobistosti // Visnik HNPU im. G.S. Skovorodi. Psihologija. H.: HNPU, 2015. Vip.51. S. 229-238.
7. Uskova D.N. Razvitie interpretirujushhej sposobnosti lichnosti D.N. Uskova. M., Socium, 2006. 304 s.
8. Chepeleva N.V. Pidsumki ta perspektivi // Rozuminnja ta interpretacija zhittevego dosvidu jak chinnik rozvitku osobistosti: monografija / za red. N.V. Chepelevoi. Kirovograd: Imeks-LTD, 2013. 276 s.

Надійшла до редколегії 25.01.2017 р.